

2.1.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Περικλής Πολίτης

Αντικείμενο των *περιγραφικών* κειμένων είναι η γλωσσική αναπαράσταση (και ταυτόχρονα η ένταξη μέσα στο οργανικό τους περιβάλλον) αντικειμένων, φαινομένων ή καταστάσεων πραγμάτων, δηλαδή οντοτήτων με σχετικά σταθερή ταυτότητα και σύσταση, τις οποίες αντιλαμβάνομαστε καταρχήν μέσω της εμπειρίας, τις επεξεργαζόμαστε νοητικά και εν τέλει επιδιώκουμε (για ποικίλους λόγους, όπως η ενημέρωση ή γνωστοποίηση, η μεθοδική πληροφόρηση, η επιστημονική διερεύνηση, η πειθώ κ.ά.) να τις απεικονίσουμε για λογαριασμό του ακροατή ή του αναγνώστη μας. Η περιγραφή είναι “τέχνη” του χώρου και απαντά σε ερωτήματα του τύπου *τι είναι το Χ αντικείμενο, φαινόμενο ή κατάσταση, ποια είναι τα στοιχεία που το συγκροτούν, πώς οργανώνεται στον χώρο, ποια μέθοδο ακολουθεί η οργάνωσή του.* [1]

2.1.2.1 Μορφές της περιγραφής

Μπορεί να διακρίνει κανείς δύο είδη περιγραφής ανάλογα με τον βαθμό εμπλοκής σ’ αυτήν του ομιλητή /συγγραφέα (και ανεξάρτητα από την αυθεντικότητα ή την πλαστότητά της): την *αντικειμενική* και την *υποκειμενική* περιγραφή. Στην αντικειμενική περιγραφή, που προσιδιάζει σε κείμενα πληροφοριακά (λήμματα εγκυκλοπαιδειών, τεχνικά εγχειρίδια, ρεπορτάζ, δελτία καιρού κ.ά.) και επιστημονικά (περιγραφές οργάνων μέτρησης, ιστορικών τεκμηρίων, ταξινομήσεις πετρωμάτων, ανατομικές περιγραφές οργανισμών κ.ά.), η αναπαράσταση γίνεται με τρόπο που αντιστοιχεί στα πράγματα. Ο γράφων ή ο ομιλητής αποφεύγει να αναμειχθεί προσωπικά ή να υποδηλώσει τη στάση του απέναντι σε αυτό που περιγράφεται, γεγονός που εξηγεί και την κυριαρχία του *τρίτου* ρηματικού προσώπου, του προσώπου που εξαφανίζει το υποκείμενο από το προσκήνιο του λόγου, προκειμένου να αναδειχθεί το αντικείμενο της περιγραφής. Το κείμενό του καταγράφει και αναπαράγει μια “αληθινή” (στην πραγματικότητα, μια αληθοφανή) φέτα ζωής, αποκλείοντας σχεδόν τη διατύπωση γνώμων ή την έκφραση συναισθημάτων. Ακολουθεί παράδειγμα αντικειμενικής περιγραφής (δελτίο πρόγνωσης του καιρού), όπου είναι ευδιάκριτα τα “σήματα” της αναπαραστατικότητας (χρήση τρίτου προσώπου, παθητική σύνταξη, δείξη του χώρου και του χρόνου, χρήση επιστημονικών όρων, απουσία μεταφορικής γλώσσας):

Αβαθές βαρομετρικό χαμηλό στην Κρήτη κινείται ανατολικά. Ψυχρό μέτωπο στη Ν. Ιταλία κινείται αργά προς την περιοχή μας και θα επηρεάσει αύριο τη Δυτική, Κεντρική και Βόρεια Ελλάδα. Τοπικές ομίχλες θα σημειωθούν κυρίως στα ηπειρωτικά. Υψηλές θερμοκρασίες σχεδόν σε όλη τη χώρα.

Στην υποκειμενική περιγραφή, που αφθονεί στη λογοτεχνία, οι λεπτομέρειες που επιλέγονται συνυπάρχουν με τα συναισθήματα που ανακαλεί στον συγγραφέα το αντικείμενο της περιγραφής και γι’ αυτό είναι συχνά επίμονη η παρουσία του *πρώτου* ρηματικού προσώπου, του προσώπου που εισάγει στον λόγο τη διάσταση της γλωσσικής υποκειμενικότητας. Στο απόσπασμα που ακολουθεί από τη *Ζωή εν τάφω* του Στράτη Μυριβήλη (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου, ΟΕΔΒ 1981), μέσα από μια ανθρωποποιητική μεταφορά, ο συγγραφέας προβάλλει πάνω στο περιγραφόμενο αντικείμενο, μια παπαρούνα, τα συναισθήματα που του ανακαλεί:

Ήταν ένα λουλούδι εκεί! Συλλογίσου. Ένα λουλούδι είχε φυτρώσει εκεί μέσα στους σαπκρασιασμένους γεώσακους. Και μου φανερώθηκε έτσι ξαφνικά τούτη τη νύχτα που ‘ναι γιομάτη θάματα. Απόμεινα να το βλέπω σχεδόν τρομαγμένος. Τ’ άγγισα με

*χτυποκάρδι, όπως αγγίζεις ένα βρέφος στο μάγουλο. Είναι μια παπαρούνα. Μια τόσο
δα μεγάλη, καλοθρεμμένη παπαρούνα, ανοιγμένη σαν μικρή βελουδένια φούχτα. Αν
μπορούσε να τη χαρεί κανένας μέσα στο φως του ήλιου, θα 'βλεπε πως ήταν άλικη, μ'
έναν μαύρο σταυρό στην καρδιά, με μια τούφα μαβιές βλεφαρίδες στη μέση. Είναι
καλοθρεμμένο λουλούδι, γεμάτο χαρά, χρώματα και γεροσύνη. Το τσουνί του είναι
ντούρο και χνουδάτο. Έχει κι ένα κόμπο που δεν άνοιξε ακόμα. Κάθεται κλεισμένος
σφιχτά μέσα στην πράσινη φασκιά του και περιμένει την ώρα του. Μα δεν θ' αργήσει ν'
ανοίξει κι αυτός. Και θα 'ναι δυο λουλούδια τότες! Δυο λουλούδια μέσα στο περιβόλι του
Θανάτου. Αιστάνομαι συγκινημένος ξαφνικά ως τα κατάβαθα της ψυχής.*

Περιπτό να τονιστεί ότι τα δύο αυτά είδη περιγραφής συνιστούν *τάσεις* μάλλον παρά ξεχωριστές οντότητες, γι' αυτό και "αναμειγνύονται", όταν οι επικοινωνιακές ανάγκες το απαιτούν (π.χ. σε ένα λογοτεχνικό δοκίμιο, που δεν είναι καθαρά πληροφοριακό είδος λόγου και όπου η περιγραφή μπορεί να είναι κατάστικτη από τα ίχνη του υποκειμένου). Στη μικρή περικοπή που παραθέτουμε από το δοκίμιο του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου *Το πρόσωπο της πολιτείας* η περιγραφή ενός τόπου συναντάται με τα σχόλια του συγγραφέα που την εμβαπτίζουν στην υποκειμενικότητα:

Η Αυστρία είναι μια χώρα γεμάτη γεράνια. Οι κήποι, οι εξώστες, τα περβάζια ανθοβολούν -κόκκινα γεράνια με ζωντανό πράσινο φύλλο. Όσο δυστυχής κι αν είσαι, εκείνα τα γεράνια μιλούν στην καρδιά σου, ανακουφίζουν, παρηγορούν, στο τέλος κάπως λυτρώνουν.

2.1.2.2. Γνωστικά εργαλεία της περιγραφής

Τα περιγραφικά κείμενα αφθονούν σε εννοιολογικές συσχετίσεις ονομάτων και επιθέτων, που αποδίδουν μορφικές ή συστατικές ιδιότητες στα περιγραφόμενα αντικείμενα, φαινόμενα ή καταστάσεις πραγμάτων. Άλλοτε τους αποδίδονται χαρακτηριστικές ή/και διαφοροποιητικές ιδιότητες (π.χ. τα θεσμικά χαρακτηριστικά ενός εκπαιδευτικού συστήματος), άλλοτε προσωρινές μάλλον παρά διακριτικές ιδιότητες (π.χ. τα χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου εκπαιδευτικού συστήματος σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή), ενώ άλλοτε αναπαριστώνται ως στοιχεία συνόλων (π.χ. η ελληνική εκπαίδευση ως παράδειγμα του δασκαλοκεντρικού μοντέλου εκπαίδευσης) ή ως υποσύνολα μιας υπέρτερης κλάσης, που έχουν πιο "στενά" γνωρίσματα (π.χ. οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης). Τέλος, περιγραφή μπορεί να γίνει και με τη βοήθεια *σύγκρισης/ αντίθεσης* ή *αναλογίας*, οπότε το περιγραφόμενο αντιπαραβάλλεται προς αντικείμενο, φαινόμενο ή κατάσταση, που κατά τεκμήριο μας είναι γνωστά. Έτσι, το περιγραφόμενο εντάσσεται σε υπέρτερη κλάση αντικειμένων. Στο παράδειγμα που ακολουθεί (από το βιβλίο της Β. Κ. Γκιζελή *Απλά Μαθήματα Κοινωνιολογίας*, Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ 1993) είναι υπογραμμισμένες οι ονοματικές φράσεις που περιγράφουν μορφικές ή δομικές ιδιότητες των εκπαιδευτικών θεσμών:

Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί αποσκοπούν καταρχήν στην πνευματική, ηθική και κοινωνική ολοκλήρωση των νέων ατόμων, μέσα από τη συστηματική παροχή γνώσεων και την κοινωνικοποίησή τους. Με την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γενική και τεχνική, με δομές αλλού υποχρεωτικές και αλλού προαιρετικές, οι θεσμοί αυτοί διασφαλίζουν την ένταξη των νέων στην ενεργό ζωή και τους προετοιμάζουν για τον επαγγελματικό ή τον επιστημονικό χώρο. Ο θεσμός της προσχολικής αγωγής των νηπίων ολοένα και περισσότερο διευρύνεται, ενώ έχει γίνει βαθιά πεποίθηση και σχεδόν συνήθεια της καθημερινής μας ζωής το αίτημα του εκσυγχρονισμού και της αναβάθμισης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση, ανωτάτη και ανωτέρα, επιτυγχάνει τη μετάδοση της επιστημονικής γνώσης, η πρώτη σε θεωρητικό επίπεδο, και η δεύτερη στο επίπεδο των εφαρμογών. Συνεπώς, και οι δυο αποτελούν τον βασικό φορέα ανάπτυξης του τόπου.

2.1.2.3. Το οργανωτικό πρότυπο της περιγραφής

Το συνηθέστερο οργανωτικό μοντέλο μιας ολοκληρωμένης περιγραφής είναι ο λεγόμενος **σκελετός**. Σκελετός είναι το δομικό σχήμα που περιλαμβάνει γνωστές και άγνωστες (στον αποδέκτη) πληροφορίες για μια κεντρική έννοια, την περιγραφόμενη. Οι σκελετοί δείχνουν γενικά **ποια στοιχεία βρίσκονται σε συμπαράθεση**, δεν δείχνουν με ποια σειρά θα γίνουν τα πράγματα ή με ποια σειρά αναφέρθηκαν πράγματα που έγιναν. Κι αυτό, γιατί η περιγραφή είναι “στατικός”, “φωτογραφικός” τύπος απεικόνισης του πραγματικού, σε αντιδιαστολή προς την αφήγηση, που είναι “δυναμικός” τύπος. Η περιγραφή αποδίδει το “είναι”, ενώ η αφήγηση το “γίνεσθαι” της φυσικής/ κοινωνικής πραγματικότητας.

Η περιγραφή, ως “τέχνη του χώρου”, αναπαριστά τα πράγματα μέσα σε ένα πλαίσιο πραγματικού (φυσικού, γεωγραφικού) ή συμβολικού (κοινωνικού) χώρου. Η “κάμερα” της περιγραφής εκτελεί συνήθως τρεις κινήσεις: προσεγγίζει το αντικείμενο, εστιάζει πάνω στο αντικείμενο και επιλέγει λεπτομέρειές του. Οι κινήσεις αυτές αντιστοιχούν σε λογικά βήματα: την **κατηγοριοποίηση** του αντικείμενου (σε ποια λογική κλάση ανήκει), την **υποκατηγοριοποίησή** του (ποια άλλα ομοειδή ανήκουν στην κλάση αυτή) και την **περιγραφή καθεαυτήν** (τα γνωρίσματα που διαφοροποιούν το αντικείμενο από τα ομοειδή του). Η επιλογή των λεπτομερειών και η οργάνωσή τους καθορίζονται από την **πρόθεση** του συγγραφέα/ ομιλητή και την **επικοινωνιακή περίσταση**. Για παράδειγμα, η περιγραφή από μια ξεναγό σε μια ομάδα τουριστών ενός αρχαίου ναού περιλαμβάνει στοιχειώδεις λεπτομέρειες σε σύγκριση με τις λεπτομέρειες που δίνει ο ανασκαφέας-αρχαιολόγος, όταν σε διεθνές επιστημονικό περιοδικό ανακοινώνει την ανακάλυψη του ναού και τον περιγράφει διεξοδικά. Τέλος, όταν η περιγραφή γίνεται στον πραγματικό χώρο, το σύνθημα οργανωτικό πρότυπο για τις λεπτομέρειες είναι αυτό της **χωρικής ακολουθίας** (από πάνω προς τα κάτω, από δεξιά προς τα αριστερά κ.ά.), και όταν η περιγραφή γίνεται σε συμβολικό χώρο, προτιμάται το οργανωτικό πρότυπο της **λογικής ακολουθίας** (από τα απλά στα σύνθετα, από τα λιγότερο στα περισσότερο σημαντικά κ.ά.). Παραθέτουμε στη συνέχεια ένα δείγμα συστηματικής περιγραφής δύο αρχαίων ειδωλίων, όπου ο συγγραφέας οργανώνει χωροθετικά τις πληροφορίες δηλώνοντας παράλληλα και τα μέρη της οργάνωσής της –από το βιβλίο των Λευτέρη Οικονόμου και Πέπης Ρηγοπούλου *Σταθμοί στην ιστορία της ελληνικής τέχνης*, Α΄ Τόμος, ΟΕΔΒ 1985):

Η μινωική γλυπτική δεν είναι τόσο γνωστή, όσο οι τοιχογραφίες της ίδιας εποχής που έγιναν στην Κρήτη ή τα ειδώλια των Κυκλάδων που μελετήσαμε προηγουμένως. Τα έργα που έφτασαν ως εμάς είναι εξάλλου μικρά στο μέγεθος και λιγοστά. Αυτό ωστόσο δεν μειώνει ούτε την καλλιτεχνική αξία τους ούτε τη σημασία τους για τον πολιτισμό στον οποίο ανήκουν.

*Ας ξεκινήσουμε από μια αντιπαραβολή των ισταμένων γυναικείων και ανδρικών μορφών. Η μεγάλη θεά των όφρων (περίπου 1600 π.Χ.) και η μικρή θεά των όφρων (περίπου 1600-1580 π.Χ.) του Αρχαιολογικού Μουσείου του Ηρακλείου, είναι φτιαγμένες από χρωματιστή φαγεντιανή (ψημένο πηλό με υάλωση). Το **κάτω μέρος του κορμιού** τους μοιάζει με κόλουρο κώνο που η άνω -στενότατη- περιφέρεια συνιστά τη “δαχτυλιδένια” μέση της θεάς. Ο **κορμός**, λεπτός ως τον θώρακα, διευρύνεται προς τα πάνω όπου σχηματίζεται το πλούσιο γυμνό στήθος, σημάδι γονιμότητας αλλά ίσως και πιστή απόδοση ενός ευρύτερα διαδεδομένου συρμού. Το **κεφάλι** έχει σχήμα καρδιάς ή ανεστραμμένου τριγώνου με τα πελώρια κατηλωτικά μάτια, την ίσια μύτη και το σαρκώδες στόμα, ενώ τα **χέρια** απλώνονται στον χώρο με αξιοπρόσεχτη τόλμη κρατώντας τα ιερά φίδια στον αέρα ή έχοντάς τα τυλιγμένα επάνω τους.*

1. 2.1.2.4. Η γλώσσα της περιγραφής

Αν ο όρος *γλώσσα της περιγραφής* ή *περιγραφικό ύφος* έχει κάποιο νόημα, δεν μπορεί παρά να αναφέρεται σε γραμματικά χαρακτηριστικά που απαντούν σε κάθε περιγραφικό κείμενο. Τα χαρακτηριστικά αυτά συγκεντρώνονται σε μια κυρίως λειτουργική κατηγορία, τους *τροποποιητές*. Αν τα περιγραφικά κατηγορήματα αποδίδουν στα πράγματα σταθερές ή προσωρινές ιδιότητες, τότε σε περιγραφικά κείμενα θα πρέπει να αφθονούν τροποποιητές ονοματικών φράσεων (επίθετα) για τις σταθερές ιδιότητες και τροποποιητές ρηματικών φράσεων (επιρρήματα) για τις προσωρινές ιδιότητες των περιγραφομένων. Άλλα γραμματικά γνωρίσματα της περιγραφής θεωρούνται τόσο η κυριαρχία του *ενεστώτα* και της *εξακολουθητικής* ρηματικής όψης (που δηλώνει την αchronική διάρκεια), αφού η περιγραφή δεν εξαρτάται από τη διάσταση του χρόνου όπως η αφήγηση, όσο και η συχνή χρήση *βοηθητικών* ρημάτων (κυρίως του *είμαι*) και ρημάτων με στοιχειώδη σημασιολογικά χαρακτηριστικά (κυρίως του *έχω*), που κάνουν τις συνάψεις των προσδιορισμών με αυτά που περιγράφονται. Γραμματικά χαρακτηριστικά της περιγραφής μπορούμε να αναγνωρίσουμε εύκολα στην παρουσίαση (από το ανωτέρω εγχειρίδιο των Οικονόμου-Ρηγοπούλου) του χάλκινου ελικοειδούς κρατήρα του Δερβενιού, που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης:

Η επιβλητική γαλήνη που μαρτυρεί το ζεύγος της Αριάδνης και του Διονύσου, ο οποίος μοιάζει να ανακλαδίζεται ατάραχος στο μέσο της τελετής των πιστών του, ισορροπεί με την πολύ βιαιότερη κίνηση των μαινάδων που χορεύουν προς τιμήν του. Ακόμη, το κάλλος του θεού, της συζύγου του και των μαινάδων εξισορροπείται σοφά από τα προσώπια των σατύρων, όπου όμως τα ζωώδη χαρακτηριστικά συνυπάρχουν με ένα είδος έκστασης.

Πάντως, το ύφος συγκεκριμένων περιγραφικών κειμένων είναι απόρροια και άλλων παραγόντων: *του είδους του λόγου* και *του βαθμού συμβατικότητάς του* (σύγκρινε τον τρόπο περιγραφής ενός ακινήτου σε συμβολαιογραφικό κείμενο με τον τρόπο που περιγράφουν το ίδιο αντικείμενο οι διεκδικητές του σε μια υπόθεση κληρονομιάς), *της περίστασης επικοινωνίας* (σύγκρινε την περιγραφή ενός φορέματος από την πωλήτρια ενός καταστήματος στην πελάτισσα που ενδιαφέρεται να το αγοράσει και την περιγραφή του ίδιου φορέματος από τον σχεδιαστή του σε εκπομπή τηλεοπτικού σταθμού για τη μόδα) ή *της πρόθεσης του συγγραφέα/ ομιλητή* (σύγκρινε μια καθαρά πληροφοριακή περιγραφή -τα τεχνικά γνωρίσματα ενός αυτοκινήτου- με μια περιγραφή στην υπηρεσία της πειθούς -γιατί συμφέρει να αγοράσει κανείς ένα αυτοκίνητο με τέτοια τεχνικά χαρακτηριστικά).

[1] **Κείμενο 1:** De Baugrande, R. & W. Dressler. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Longman, σελ. 184.
© Longman

[...] Κάποιοι παραδοσιακά καθιερωμένοι τύποι κειμένων θα μπορούσαν να οριστούν με λειτουργικά κριτήρια -δηλαδή, ανάλογα με τη συμβολή τους στην ανθρώπινη διεπίδραση. Θα μπορούσαμε τουλάχιστον να αναγνωρίσουμε κάποιες **κυριαρχίες**, χωρίς όμως να φτάσουμε σε μια αυστηρή κατηγοριοποίηση για κάθε παράδειγμα που θα μπορούσαμε να σκεφτούμε. **Περιγραφικά** κείμενα θα είναι αυτά που χρησιμοποιούνται για να εμπλουτίσουν γνωστικούς χώρους των οποίων τα *κέντρα ελέγχου* είναι *αντικείμενα* ή *καταστάσεις*. Οι εννοιολογικές σχέσεις που θα κυριαρχούν θα αφορούν *ιδιότητες*, *καταστάσεις*, *περιστάσεις* και *εξειδικεύσεις*. Το επιφανειακό κείμενο θα πρέπει να αντανakλά μια αντίστοιχη πυκνότητα *τροποποιητών*. Η πιο συχνά εφαρμοζόμενη συνολική μορφή θα είναι το *πλαίσιο* [...]. **Αφηγηματικά** κείμενα, αντίθετα, θα είναι αυτά που χρησιμοποιούνται για τη διάταξη ενεργειών και συμβάντων σε μια συγκεκριμένη ακολουθία. Οι εννοιολογικές σχέσεις που θα εμφανίζονται εδώ πιο συχνά θα

είναι *η αιτία, ο λόγος, ο σκοπός, το μέσο και η χρονική εγγύτητα* [...]. Το επιφανειακό κείμενο θα αντανάκλα μια αντίστοιχη πυκνότητα υποτάξεων. Η πιο συχνά εφαρμοζόμενη παγκόσμια συνολική μορφή θα ήταν το *σχήμα* [...]. **Επιχειρηματολογικά** κείμενα είναι αυτά που χρησιμοποιούνται για να προαχθεί η αποδοχή ή η αξιολόγηση κάποιων πεποιθήσεων ή ιδεών ως αληθών ή ψευδών, θετικών ή αρνητικών. Εννοιολογικές σχέσεις *όπως λόγος, σημασία, βούληση, αξία και αντίθεση* θα είναι συχνές. Τα επιφανειακά κείμενα θα εμφανίζουν συχνά μηχανισμούς συνοχής για έμφαση και επιμονή, π.χ. επανάληψη, παραλληλία και παράφραση, όπως είδαμε στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας [...]. Η πιο συχνά εφαρμοζόμενη παγκόσμια συνολική μορφή θα είναι το *σχέδιο* που οδηγεί στη δημιουργία πεποίθησης [...].

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*